tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 2 3 2003

Theo Mulder

De Lachstern, en zeldzame

In 1937 ontdekte Luc Tinbergen een slaapplaats van Lachsterns op het Balgzand. De daaropvolgende tientallen jaren verzamelden een ongekend aantal vogelaars zich bij Van Ewijcksluis om getuige te zijn van dit bijzondere spektakel. Nadien zijn de overnachtende aantallen steeds geringer geworden. Herinneringen en een analyse.

Foto: Piet Munsterman.

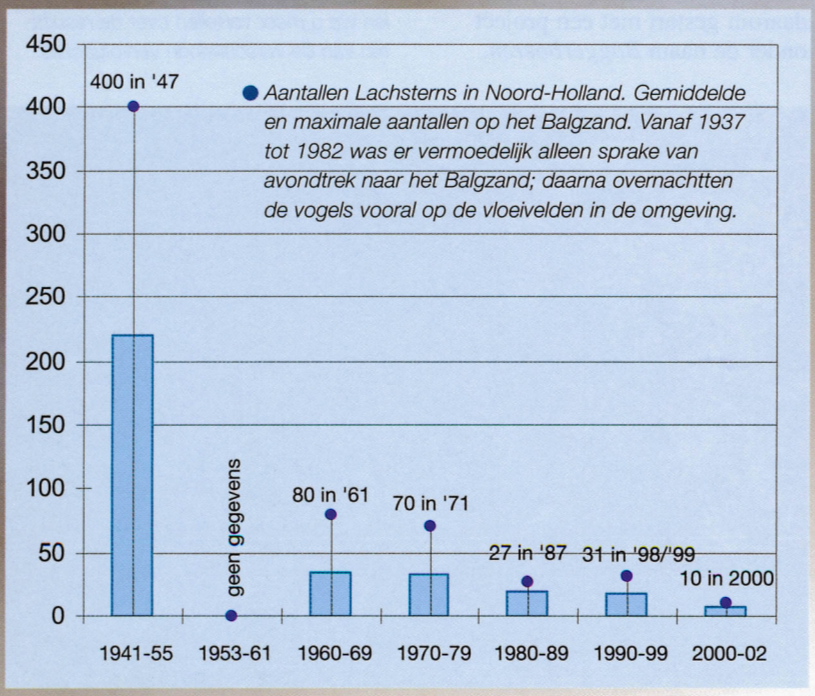

Aantallen Lachsterns in Noord-Holland. Gemiddelde en maximale aantallen op het Balgzand. Vanaf 1937 tot 1982 was er vermoedelijk alleen sprake van avondtrek naar het Balgzand; daarna overnachtten de vogels vooral op de vloeivelden in de omgeving.

De Kop van Noord-Holland heeft al meer dan 60 jaar een bijzondere betekenis door het voorkomen van de Lachstern (*Gelochelidon nilotica*). In juli en augustus kunnen 's avonds overvliegende Lachsterns worden gezien, die dan van hun voedselgebieden in de polders naar hun slaapplaatsen op het Balgzand trekken. In het verleden was het vrijwel de enige plek in Nederland waar deze karakteristieke stern jaarlijks was te zien en te horen. Soms trokken er honderden exemplaren over, een spectaculair schouwspel. De aantallen zijn de laatste decennia sterk afgenomen, maar nog altijd zijn er in augustus kleine aantallen Lachsterns te zien, m.n. in de onder water gezette bollenvelden in het noorden van onze provincie. Dit artikel bevat een reconstructie van het vroegere en recente voorkomen.

Broedgebieden

De Lachstern broedt vooral in subtropische gebieden in de meeste werelddelen, maar het voorkomen is zeer verbrokkeld. In Europa broedt de soort rond de Zwarte Zee in Rusland, de Oekraïne en Turkije. Daarnaast broeden er in het westelijk Middellandse zeegebied nog ruim 2500

een bijzondere gast in Noord-Holland

Enkele dagboeken van oudere vogelaars getuigen van het legendarische schouwspel bij van Ewijcksluis. Tussen 1940 en 1960 werden vaak honderden vogels gezien met een maximum van 400 in 1947. Geregeld wordt aandacht besteed aan het karakteristieke geluid. Het lachen waar de stern zijn naam aan te danken heeft, wordt beschreven als een twee- of meerlettergrepig staccato to-wat of een bits ke-wuk, kewuk, gevolgd door een snel opeenvolgend ti-ti-di-di-di of ti-gidi-gidi-gidi. Een groepje druk roepende overvliegende Lachsterns klinkt als een schaterend of honend gelach. Geregeld zijn adulte vogels te zien met jongen, die een bedelend 'eendenkuikenachtig' gepiep laten horen. De jongen worden tijdens de trek nog gevoerd door de ouders. Henk Slijper, toen 18 jaar oud, maakte in 1940 uitvoerige geïllustreerde aantekeningen. Hij beschrijft het postuur en verenkleed van adulte en jonge vogels en ook de jachtwijze.

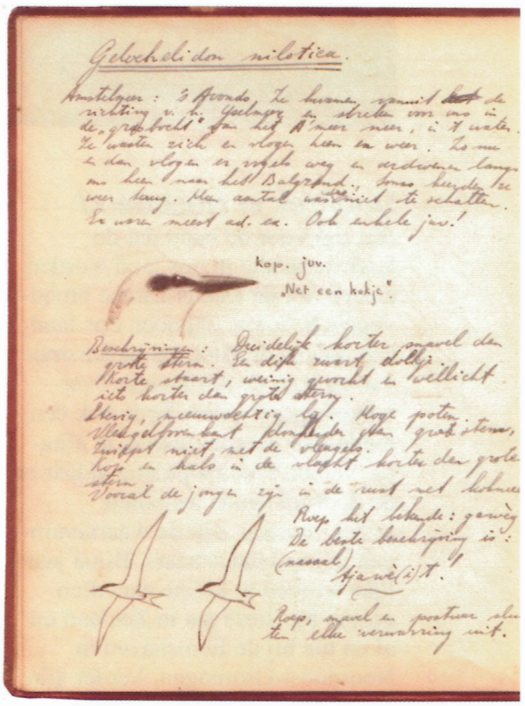

● *Blad uit dagboek van Henk Slijper, 2 augustus 1940.*

paren, voor het grootste deel in Spanje. Bovendien is er in Denemarken en Noordwest Duitsland nog sprake van een geïsoleerde populatie, het noordelijkst gelegen broedgebied ter wereld.
Tussen 1931 en 1958 hebben ook in Nederland sporadisch Lachsterns gebroed, in een periode dat er in Denemarken en Duitsland sprake was van een sterke toename van broedgevallen.
Uit die periode zijn in ons land ongeveer 35 broedgevallen bekend, het grootste deel uit het befaamde natuurmomument de Beer bij Hoek van Holland. Ook in Noord-Holland heeft de Lachstern gebroed: in de Wieringermeerpolder, die door de Duitsers op 17 April 1945 onder water werd gezet, broedde dat jaar op één van de weinige droge plekjes twee broedparen. Het ene paar bracht twee jongen groot, het tweede nest werd verlaten. Op dit eilandje van 135 bij 12 meter broedden de Lachsterns in de nabijheid van een kolonie Visdieven. Een en ander is uitvoerig gefotografeerd door C. Bais Pzn (Zie foto op de volgende pagina).
Gedurende de afgelopen halve eeuw is de soort zowel in Noordwest-Europa als elders sterk achteruitgegaan. De oorzaken zijn complex. Plaatselijk is die achteruitgang een gevolg van de vernietiging van het broed- en voedselbiotoop door ontginning van heidevelden en ontwatering van natte graslanden. Waarschijnlijk speelt ook het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw een rol, niet alleen in de broedgebieden in Europa, maar ook in de overwinteringsgebieden in Afrika.

Voedsel

Het voedsel van de Lachstern wijkt af van dat van andere sterns. De prooi wordt meer op het land gezocht of van de oppervlakte van het water opgepikt. Allerlei grotere insecten, kikkers, padden, kleine slangen, regenwormen en slakken staan op het menu, maar ook kleinere zoogdieren, zoals muizen en (vooral jonge) vogels. De maaginhoud van vogels die in de jaren twintig in Zuidwest-Friesland geschoten waren, bestond vooral uit veldmuizen, spitmuizen en jonge kikkers. De relatief forse snavel duidt ook op grotere prooien. ➤

Uit eigen dagboek

In 1944 brengen we met de vogelwachter de Jong een bezoek aan een Grote sternkolonie op de noordelijke Makkumerwaard. Aan de rand van de kolonie wijst hij ons een nest van een lachstern. Ik herinner me dat het nest was omgeven door braakballen van grijs muizenhaar.

7 augustus 1976, Balgzand bij Van Ewijcksluis

Gedurende zeker 15 minuten is een Lachstern bezig op een rustende Bonte strandloper te duiken. Tot drie maal toe tilt hij het dier aan één vleugel van de grond, maar steeds ontsnapt het bontje. Het leek of de strandloper te uitgeput was om weg te vliegen. Tussendoor duikt de stern ook nog op een Zilverplevier en een Scholekster, die beide wegvliegen.

● *Lachstern op het nest. Klievertocht, Wieringermeer 1 juli 1945. Foto: C. Baijs Pzn.*

Doortrek in Nederland

Het ligt voor de hand dat de Lachsterns die in ons land worden gezien, tot de Deens-Duitse broedvogels behoren. Zij doen ons land aan tijdens de voor- en najaarstrek van en naar de Afrikaanse overwinteringsgebieden. Er is ook een duidelijke parallel tussen de afname van de broedpopulatie aldaar en de doortrekkende aantallen.
In het voorjaar zijn de waarnemingen in ons land schaars. Bijna jaarlijks worden er kleine aantallen gezien bij Breskens in Zeeland en af en toe bij de Eemshaven in Noordoost-Groningen. Verder zijn er in april en mei incidentele waarnemingen uit het kustgebied van Noord-Holland.
Maar de aantallen die door ons land trekken na het broedseizoen zijn duidelijk groter. Al sinds 1908 wordt de Lachstern een regelmatige doortrekker genoemd vanaf midden juli. Vanaf 1925 zijn er meer gegevens beschikbaar, met name over de avondtrek naar een slaapplaats langs de Friese Zuiderzeekust bij Ferwoude, waar in augustus elke avond zeker 30-40 exemplaren overtrokken. Na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 werden die aantallen minder, op enkele uitschieters na (op 9 augustus 1947 300 exemplaren bij Piaam). In 1937 werd door Luc Tinbergen een slaapplaats ontdekt op het Balgzand. Sinds dat jaar werden er bij Van Ewijcksluis in juli en augustus Lachsterns gezien op de avondtrek naar het genoemde waddengebied. In de jaren tussen 1940 en 1960, toen de Deense populatie een bloeitijd doormaakte, ging het soms om honderden vogels. Sindsdien zijn de aantallen geleidelijk afgenomen, parallel aan de afname van de broedpopulatie in Duitsland, maar vooral in Denemarken (zie figuur). Nu broeden in beide landen samen nog hoogstens 55 paren, wat betekent dat er aan het eind van het broedseizoen, inclusief de jonge vogels totaal tussen de 150 en 200 vogels zijn.

De huidige situatie

Vanaf 1981 worden in de Kop van Noord-Holland regelmatig bollenpercelen van juli tot september onder water gezet, met het doel om schadelijke bodemdieren en onkruid te bestrijden zonder het gebruik van chemicaliën. Sinds die tijd is het aantal percelen, waar deze methode wordt gehanteerd, geleidelijk toegenomen. De ondergelopen percelen wisselen elk jaar van plaats en liggen verspreid over een groot gebied tussen Petten, Schagen, Anna Paulowna en Den Helder. Deze tijdelijk geïnundeerde gebieden oefenen een grote aantrekkingskracht uit op steltlopers, meeuwen en eenden en ook de Lachsterns, die overdag fourageren boven de smallere sloten in het open gebied, komen er rusten en mogelijk overnachten. Omdat de aantallen in de laatste jaren sterk afnemen, is het niet eenvoudig om ze te vinden, maar tot op heden worden ze in de maanden juli en augustus nog steeds gezien. Van avondtrek naar het Balgzand is nauwelijks sprake meer. Het is overigens niet zeker dat de sterns uitsluitend op de vloeivelden overnachten. Op 4 augustus 2002 zag ik 's avonds 7 Lachsterns op een geïnnundeerd perceel langs de Korte Ruigeweg in de Zijpe die ongeveer 15 minuten vóór zonsondergang druk roepend opvlogen, hoogte wonnen en verdwenen naar het noorden, richting Balgzand.
Al met al is het niet waarschijnlijk dat grotere aantallen Lachsterns in het noorden van Noord-Holland aan de aandacht ontsnappen. De laatste jaren lijkt het er op dat er minder Lachsterns zijn dan speurende vogelaars die naar hen op zoek zijn. Andere pleisterplaatsen in de nazomer zijn uit ons land niet bekend.

Dankwoord

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van het archief van Ruud Vlek. De foto van C. Baijs van het broedgeval in de Wieringermeer is ter beschikking gesteld door mevrouw Nies Baijs uit Den Oever. Uit het dagboek van Henk Slijker uit 1940 zijn enige tekeningen gereproduceerd. Verdere gegevens uit de veertiger en vijftiger jaren zijn afkomstig van een aantal vogelaars van het eerste uur, namelijk Gerrit Bos, Jules Philippona, Wim Resoort, Henk Slijper en Cees de Vries. Tenslotte zijn de verslagen van Edwin Bommezij van de VWG Schagen geraadpleegd. Iedereen daarvoor hartelijk dank.

Literatuur

● VLEK, R. Lachsterns Gelochelidon nilotica op slaapplaatsen rond het noordelijk IJsselmeergebied. Limosa 75 nr. 4 (2002) blz 147-158.
● IJZENDOORN, A.L.J. VAN. 1947. Broedvogels van de Wieringermeer in 1945 en 1946. Limosa 20:143-159